

ПЕТРО САГАЙДАЧНИЙ

В ЙОГО

М.Бул.

В ЙОГО ТІНІ

Окладинка М. Бутовиза

ПЕТРО САГАЙДАЧНИЙ

В ЙОГО ТІНІ

СИМОН ПЕТЛЮРА
в історії українського народу

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО

Нью Йорк

1951

PETRO SAHAJDACZNYJ

IN HIS SHADOW

Simon Petlura In The History Of The Ukraine

UKRAINIAN PUBLISHING Co.
48 E. 7th Street, New York 3, N. Y.

Printed in USA by "Svoboda", 81-83 Grand Street, Jersey City, N. J.

„Яка краса — відродження країни!“

О. Олесь.

Покоління, що переживало українську національну революцію й було активним учасником збройних змагань українського народу, невимовно вдячне долі за вдароване саме йому велике щастя: творити українську державність, боротися за неї й жити — хог і коротко — у своїй власній, насправді незалежній державі.

Події провесни 1917 року принесли українському народові довгожданну волю та відкрили перед ним новий шлях у майбутнє.

І здавалося тоді багатьом, що на цьому шляху він не стріне вже ніяких перепон у здійснюванні своїх споконвізних стремлінь. Що з поваленням царату перестала діяти єдина й найбільша перепона для його незалежного існування. Що великі клизі й ідеї, проголошені керманігами Другої Революції будуть щиро й гесно здійснювані й у відношенні до українського народу. Що йому не прийдеється боротися за своє право на самовизначення але тільки спрямовувати всі сили на його розбудову та виповнювання його багатим змістом. Що не збройна сила буде фундаментом і гарантом існування держави народу, але тільки моральне й історичне його право на

те та суть Великої Революції, що проголосила волю народам і повсевісну любов між ними. Що кожний нарід влаштовує своє життя згідно з власним бажанням і традиційним стремлінням, а майбутні Установчі Збори представників усіх народів матимуть тільки одне завдання: апробувати створене та устійнити форми майбутнього співжиття.

Багатьом так здавалося.

Але не тільки здавалося — в них була й глибока віра в таку дійсність, таку прогнозу майбутнього розвитку й таке розуміння подій, їхнього змісту і — що найважливіше — своїх обов'язків і завдань.

Тут пригина таких — якими вони були — дій провідників українського відродження. Звідсіль і наслідки в постановах українського парламенту позатків тієї доби.

Чи засуджувати їх? Чи дивуватися?

Хто був тоді на українських землях, хто базив і переживав події над Дніпром, хто — як і поет — у всьому захоплювався „Яка краса — відродження країни!” — мусить і сьогодні ще признати, що великий був жар того, що діялося й творилося тоді, в тих днях весни 1917 року.

І не тільки мрійники й ідеалісти були під впливом того жару. Не могли встоятись перед ним і дуже суворі реалісти.

Зазеленів пустар українського культурного й громадського життя. Виростали все нові й нові рослини — твори, буйним цвітом зацвіла й запашним леготом вільно віддихала українська земля.

А діти її раділи й щасливі співали:

„Україно — Мати!

Не даром бились ми за волю!”

В цих radoцax соняшної весни не думали про хмари й громи літа, про негоди холодної осені, про морози непривітної зими.

А хмари виринали вже.

Як завжди — з півногі.

Невблагано, скрито.

Тих же, що передбазливі були й кликали: „Гать будуйте! Міцну й високу. Щоб нас хвиля зужа не залляла!” — не був легіон. Але горстка. І голос їхній, голос тверезої перестороги, заглушували фанфари маніфестаційних походів тисязів розентузіязмованих земляків, що плили вулицями й майданами столиці, міст, містезок і селищ України.

Важко, дуже важко було закликати й переконувати творити власну збройну силу.

Третій рік війни занадто вже виснажив і країну й тих, що повинні були й мали стати ядром рідного війська.

А все ж — воно створилося.

Створилося, розрослося й розгорнулося в могутню силу, боролося й захищало Рідну Землю. І з традиційною лицарськістю славних предків перше станули проти нової навали, що нападом на Україну тоді вже позала сунути на загладу й поневолення світу.

Усього світу.

З середовища цього українського війська зразу ж виринула постать, що їй судила доля стати в наступних роках не тільки його верховодом, але й носієм і символом української державности.

З середовища цього українського війська вийшов
С и м о н П е т л ю р а.

*

*

*

З того часу минули роки.

Багато років.

З того часу написано вже про цю добу томи.

Багато томів.

Гострим пером, суворим словом характеризувано, суджено й засуджувано керманізів доби Українського Відродження, однаково в громадській, політичній, дипломатичній що й у військовій ділянках, критиковано їхні думки й дії, пристрасно аналізовано окремі фрагменти тієї доби, менторсько вказувано, як повинно, а як не повинно було бути.

Забувалося, нажаль, при цьому одне, найважливіше: тодішню українську дійсність, тодішню українську змогу.

Та ще одне, не менш важливе, а може й єдино вирішальне тоді у всьому: шанси, які мала проблема української державности в тодішній міжнародній ситуації, ставлення й наставлення до неї й загалом до проблем Сходу Європи тодішніх могутніх цього світу, їхні задуми й пляни в творенні карти нової, діленої на сфери впливів Європи.

Але з того часу й багато змінилося.

Спокійніше дивимося сьогодні на цю добу нашого минулого. Все більше й більше розуміємо тодішніх її керманізів, об'єктивно й тверезо оцінюємо все, що й як вони робили, творили й якими шляхами йшли до мети.

І в такій перспективі маркантною постаттю виринає нам і буде майбутнім поколінням народу — С и м о н П е т л ю р а.

* * *

Далеко від Рідної Землі, у травні 1951 року.

„Бо тільки меч — а не слова
Добудуть нації права
У ворогів її розвою!”

П. Грабовський

Звичайний собою випадок — чи багатомовний факт, пов'язаний глибокою символікою з нашим минулим?

Під Полтавою знівечено великий задум Великого Гетьмана. В Полтаві пирував перемогою носій північного імперіялізму. Полтава закріпила його володіння в Україні.

І в цій же Полтаві, що їй „Осанну” співали звельчичники перемоги з 1709 року, прийшло на світ сто-сімдесять років згодом хлоп'я, якому вже мабуть призначено було історією підняти зранену — здавалося смертельно — Велику Ідею Великого Гетьмана, зогріти її свіжим теплом визволеного з вікових пут народу та понести на прапорах нових українських полків у новий бій.

Щоб показати світові, що ця Велика Ідея не загинула в полтавській баталії.

Виростало хлоп'я.

Підлітком мандрувало мабуть на могилу, що біля Полтави, сідало на ній і думу думало в юній головці.

Про Великого Гетьмана, про його славного союзника з далекої країни, про лицарів, що спочили в цій могилі.

Роки юнацтва. В семінарських лекціях історії пізнає і переживає всю глибіню драми рідного народу й рідної країни.

А згодом — ще один, важкий біль.

Коли у його Полтаві відбувається гучне святкування двістіліття „полтавської перемоги”.

Великими, сумними очима дивляється в „Пам’ятник Слави”. Великими, сумними очима, що не всіміхалися ніколи досі й ніколи згодом, навіть, коли в радісних днях Великої Весни обличчя земляків ясніли щастям — дивиться на всі пам’ятки й монументи переможця.

І мріє велику мрію про визволення рідної країни.

Мріє про українські полки.

Переконається, що тільки вони можуть знівечити наслідки полтавської невдачі.

З цією мрією йде у шлях життя. З цією мрією починає свою громадську працю.

„Украинская Жизнь”, журнал, що його редагує Симон Петлюра в Москві — це тільки етап. Короткий етап. Його переривають події, що прийшли літом 1914 року після стрілів у Сараєві. Продовжити цей етап не змогла й відома декларація редактора. Влада не повірила їй.

Світова буря, що знялася тоді, влила в його душу нові надії. Вони невпинно зростають. На провесні 1917 року здійснюються і згодом стають глибокою вірою.

Стихійно починається українізація військових частин. В усіх полках, бригадах, дивізіях і корпусах, в армії й флоті, земляки об’єднуються в окремі українські формації. Прагнуть відмежувати себе від хвороби, що тоді

вже почала роз'їдати армію імперії. Прагнуть боротися під рідними прапорами, боронити рідну країну.

В процесі тієї українізації — Симон Петлюра на передовому місці. Він — промовець, добрий організатор, свідомий мети, з виразно оформленим ідеалом і планом — промовляє, організує, творить. Військові З'їзди в прифронтівій смузі і в столиці, Український Генеральний Військовий Комітет, Генеральний Секретаріят Військових Справ в Уряді Української Центральної Ради — це терени його поривань, розмаху, праці й творення.

В розгарі тієї діяльності приходять події початку листопада над Невою. Події, що були передвісником великого буревію, який невмолимо сунув на Українську Землю й довго - довго шалів в Україні, руйнуючи все, що наше, дороге, рідне, винищуючи все, що творилося, виростало, розвивалося.

А згодом — перший похід нової Москви на Україну. Наїзд Червоної Орди, фірмований рідним Ефіялтом, „повстання арсенальців” у столиці, що мало завданням ударити нас у спину та відкрити шлях наступаючому ворогові, розсаджуюча діяльність його емісарів, бешкети хлинувших з фронту частин.

Молода Українська Республіка починає збройну боротьбу в обороні свого існування.

В тих переломових, важких днях, коли в Києві лютує відкрита й скрита боротьба, коли горстка Січових Стрільців і Гайдамаків кривавиться на вулицях столиці, щоб утримати її в своїх руках, коли розташовані в ній курені й полки один за одним проголошують модну тоді „неутральність” і вивіщують білі стяги на своїх казармах — Симон Петлюра не промовляє. Він — з рушницею в руках, з хоробрими, вірними Батьківщині Гайдамаками йде на фронт. Іде туди, де зброєю вирішується доля й майбутнє молодої Української Держави.

Хто бачив тоді цей загін, з яким Він проходив тоді Хрещатиком, той тоді вже міг оцінити Його характер, пізнати Його формат. Пізнати, що Він — не діяч революційних відчужень, але постать чину.

Таким бачили ми Його й після повороту українських військ до столиці, 1 березня 1918 року, коли на Софійському Майдані палко вітав Січових Стрільців і другі військові частини.

Таким виступив знову на арену подій у листопаді того ж року, коли почала діяти створена Українським Національним Союзом Директорія Української Народної Республіки а Він став Головним Отаманом Військ У. Н. Р. і згодом Головою Директорії.

Ця доба існування Української Держави й боротьби за неї тісно зв'язана з Ним. З усім, що Він задумував, що робив і що зробив.

В тих роках боротьби українського народу проти всіх ворогів його державности, Він несе важкий тягар великої відповідальности за ведення тієї боротьби й її вислід.

В тих роках на Його Постагі й на Його діях зосереджується вся увага українського народу, ворогів його змагань, друзів і симпатиків його стремління у світі та, врешті, всіх, хто до тодішніх подій на Українських Землях і до боротьби українського народу з червоною навалюю ставився байдуже.

В тих роках Він став символом тієї боротьби.

*

*

*

Ідеалом Головного Отамана була регулярна армія. Не народна міліція, не збройна сила, побудована на принципі добровільної служби, але армія, сперта на загальному обов'язку військової служби, збільшувана у випадку

потреби мобілізацією всіх, що здібні служити в її рядах. До цього стремів, про це дбав і цьому старався підготувати ґрунт.

Але тодішня ситуація не тільки не сприяла здійсненню цього ідеалу в цілій ширині — вона не давала навіть змоги реалізувати його в дуже обмежених рямках. Відокремлені спроби проводити мобілізацію, давали тільки переходові результати. Рухома війна, що характеризує цілий період збройних змагань у тих роках, невпинні „зміни влади”, що залякували населення, відсутність постійного, глибокого запілля й брак спокою, цих найважливіших й необхідних для вишколення новобранців елементів — усе те паралізувало всі спроби планоно й організовано поповнювати ряди частин Дієвої Армії новими кадрами.

Коли осінню 1919 року Головний Отаман прибув до Старо-Константинова, де стояв Кіш Групи Січових Стрільців, на врочисте запряження змобілізованих Групою в її запіллі новобранців, добре вишколених і зодягнених у Коші, з вдовolenням і признанням висловлювався про це досягнення.

Та — це була вже осінь 1919 року. Осінь у природі й одночасно сумерк нашої збройної регулярної боротьби. Бо згодом — скоро вже прийшли події листопада й катастрофа початків грудня.

Під кінець 1918 і на початку 1919 років Армія Української Народної Республіки спиралася на двох, зразково зорганізованих і високо-дисциплінованих Групах: Запоріжській на Лівобережжі, з осередком у Харкові та Січових Стрільців на Правобережжі, з центром у Києві. Побіч цих двох підставових Груп були тоді й сформовано згодом, уже в процесі боротьби, ще інші регулярні частини та багато добровільних загонів і з'єднань, керованих командирами, що створили ці частини.

Головний Отаман намагався координувати їхні дії та використати всі існуючі сили для боротьби. Треба було великого сприту й небуденного хисту, щоб погодити задуми окремих командирів цих добровільних і повстанчих з'єднань з вимогами загальної справи, ситуації й стратегії.

На цих двох Групах справ усі пляни й задуми. До них ставився з особливим сентиментом.

Запоріжську Групу, з усіма частинами, що входили в її склад, що мала за собою світлий шлях походу на Крим, що двигала весь тягар боротьби на Лівобережжі, цінив як витвір стремління Східних Українських Земель мати свою, регулярну армію.

В Групі Січових Стрільців, з якою зв'язувало Йо-го спільне пережите й спільна традиція перших боїв у Києві та усе, що почалося в другій половині листопада 1918 року, бачив синтезу соборної української збройної сили. То ж і тому, підчас одної врочистої зустрічі з старшинами Січових Стрільців у Києві, вшановуючи в промові саме такий характер і зміст цієї формації, підкреслив потребу „зістрільчення всієї Української Армії.”

Українська Галицька Армія, що в її складі були Українські Січові Стрільці, ті, що в 1914 році перші після Полтави виступили у бій проти Москви, мала в тому часі окреме завдання й окреме місце в загально-національних визвольних змаганнях. До неї ставився з глибокою пошаною. З її переходом на терени, що на схід від Збруча, зв'язував великі надії й далекойдучі пляни. Разом з нею болів болем її великої драми восени 1919 року й того, що довелося їй переносити згодом.

То ж і весною 1920 року прагнув, щоб Галицькі Бригади ввійшли в склад Армії У. Н. Р.

Бо прагнув, щоб Україна мала свою збройну силу.

Таку, з якою мусіли б рахуватися всі — і вороги й випадкові друзі.

Цю організовану силу старався зберегти й згодом, коли вона, склавши в листопаді зброю над Збручем, опинилася інтернованою в Польщі.

Його перші пляни, перші наради, вказівки й доручення почалися й проводилися зразу ж саме в цьому напрямі. Передбачував майбутні події й вірив, що ця збройна сила українського народу ще буде потрібна.

„Мусимо до цього заздалегідь підготувитися. А передусім — перебудувати підстави нашої військової сили.”

Ці свої пляни й проєкти з'ясував у січні 1921 року на нараді з командувачами військових з'єднань, що були тоді інтерновані в Польщі.

„Доки Рось — Россю зветься
Дніпро в море летється...”

Знав глибокий зміст цієї прадавньої істини. Знав добре наше минуле. Завжди мав ясний погляд і на Гадяч і на Андрусів.

Чому ж тоді пішов на ще одну спробу у квітні 1920 року у Варшаві?

Гляньмо на ситуацію, в якій була воююча Україна в кінці 1919 і на початку 1920 років.

Зосереджена в районі Любар—Нова Чарторія—Миропіль Армія У. Н. Р. опинилася в особливо критичному становищі. Це становище погіршилося ще більше, коли в Любарі стався зрадливий бешкет, коли пограбовано Державну Скарбницю, коли безвідповідальні пішли й повели з собою спантелечених на з'єднання з носіями нереальної навіть у тодішніх умовах політичної концепції. Події розвивалися швидким темпом. Треба було рішатися на щось, що єдине могло б бути виходом з цього становища та одночасно найбільш відповідало би інтересам справи української державности й було б дальшим продовженням нашої збройної боротьби. Треба було рішатися на чин, який зберіг би нашу діючу збройну силу. Що, хоч здештована тифом, все ж являла собою

й тоді ще найбільш важливий аргумент для нашої справи перед світом.

Відтяживши себе тим, що ранені, хворі, виздоровлюючи й немічні перейшли демаркаційну лінію, вірніше, були перевезені поза цю лінію й інтерновані на теренах поза нею, що були тоді окуповані польськими збройними силами, Дієва Армія У. Н. Р., відповідно до вимог моменту переорганізована й під новим командуванням відкриває нову сторінку в своїй історії: 6 грудня 1919 року виступає з цього району і починає похід у зашілля ворога. Похід, що увійшов в історію наших збройних змагань, як Перший Зимовий Похід Армії У. Н. Р.

З дієвою Армією, з військом, що вирушає у дуже небезпечний шлях безпощадної боротьби, йдуть і представники Уряду У. Н. Р. Члени Уряду, що мали найвизначніші пости. Це був — мусимо визнати й сьогодні — з їхнього боку вияв особливо мужнього характеру й високої відповідальності перед народом, справою й історією. А головне — це був великої політичної ваги й значення крок. Він мав доказати, що на Українській Землі існує українська національна державність, існує Українська Народна Республіка й діє усіма елементами, що, згідно з міжнародним правом, складаються на визнання повноти державности. Він мав створити нашій дипломатії підставу для її праці закордоном, він мав також дати їй у руки певний арут.

Зимовий Похід продовжує процес існування У. Н. Р., продовжує існування української державности.

Але такий стан збройної боротьби й такий процес продовжування державности на Рідній Землі вимагали незвичайної напруги від тих, що пішли на це відповідальне діло. Ці лицарі нового етапу наших визвольних змагань, хоч як сильні духом і невгнуті, не могли, фізично виснажені ще попередньою боротьбою, в безконе-

ність нести на собі важкий тягар, нової для них формою й методами, боротьби. Це ж були вояки регулярної армії. Цій армії, діючій тепер на Рідній Землі, треба було дати певність, що її боротьба не стане в результаті тільки демонстрацією невгнутої волі українського народу боротися за свою державність, але, що вона відбувається паралельно з дипломатичною акцією нашого проводу за кордоном — найти шлях і створити умовини нормальних форм існування української державности.

Ці моменти були в першу чергу рішальними для дипломатичної акції, що привела в результаті до Варшавського Договору у квітні 1920 року.

Цей договір мав специфічний характер. Обі сторони дивилися на нього не як на початок нової доби у взаєминах двох народів, але як на витвір, диктований тодішньою ситуацією. Він був зговоренням двох керівних постатей двох народів, що тоді очолювали змагання цих народів. Один був тоді у дуже вигідній ситуації й міг виявляти та здійснювати свої пляни в кожній ділянці. Ситуація другого керманича була майже безвиглядна. Він мусів рахуватися з нею та брати під увагу ще й те, що мало прийти в недалекому майбутньому.

Тодішня Польща готовилася — логічно — до великого наступу в східному напрямі. Щоб перенести військові операції на терени, далеко від своїх етнографічних земель.

Тодішня Польща, беззастережно протегована й матеріально підтримувана переможною Антантою, що вирішила поставити Німеччині сильного сусіда на її східній межі, могла — і змогла — дозволити собі на все, що відповідало її інтересам. Могла — і змогла — вияснювати Антанті свою політику і стратегію так, щоб у цьому вияснюванні скрити всі свої справжні пляни і наміри. Вже попередній рік доказав, що вона зуміла добути саме та-

ким шляхом. Історія з т. зв. „Блакитними Дивізіями”, спрямованими не туди, куди вони були призначені, але на фронт проти Української Галицької Армії, а згодом поза демаркаційну лінію, на терени, де діяла Армія У. Н. Р. — відома. Відомі і наслідки цього кроку для нас.

Цей наступ мав невідклично відбутися. Щоб випередити удар, який готовила польським збройним силам червона армія. Цей наступ мав іти в першу чергу на терени Правобережжя, щоб польська армія могла вийти на лінію Дніпра.

Щоб цей наступ не мав виразного характеру віднови й продовжування давньої займанницької політики колишньої Польщі у відношенні до Українських Земель, щоб не наткнутися на спротив українських мас і не змобілізувати проти себе загрозливих сил, тодішній керівник Польщі рішається використати для своїх стратегічних плянів концепцію спільних військових дій з Армією У. Н. Р.

Головний Отаман і Уряд У. Н. Р. були свідомі непопулярності такого союзу. Але й були свідомі великої відповідальності за долю Армії, діючої на Рідній Землі в запіллі ворога та за її майбутню складну ситуацію, в якій вона знайдеться, коли почнеться наступ польських військ. Були й свідомі того великого завдання, яке мали здійснювати: продовжити існування української державности й використати для цього всі можливі шляхи й засоби.

Саме свідомість цього великого завдання диктує їм піти на цей непопулярний союз та ще й погодитися — хоч і символічно — на таку високу ціну за нього.

Символічно — бо ця ціна вже була в руках союзника. Загарбав її ще тоді, коли був ворогом.

То ж щирости, цієї підстави, змісту й сили кожного справжнього союзу, не було ні в одній, ні в другій сто-

рони. Одна мала вже занадто нечисте сумління й нечисті роки — друга була занадто скривджена й занадто використана.

Але Варшавська Військова Конвенція почала діяти. Почався похід польських збройних сил на Київ. Створена з інтернованих на терені Польщі вояків одна дивізія, вступає — символізуючи збройні сили Української Народної Республіки — разом з польськими військами до столиці над Дніпром.

І саме над цією історичною Россю й над цим історичним Дніпром, скорше, ніж чекалося, почався процес розвалу цього нереального союзу.

А кілька місяців згодом він перестав уже діяти.

Зірваний безславно нащадками тих, що довго-довго неволили український нарід.

* * *

Було це осінню того ж року. Пам'ятного 1920 року.
Був кінець жовтня.

Дієва Армія У. Н. Р., пройшовши шлях від Дністра, наступаючи з району Галич—Заліщики, вийшла на Поділля й станула на лінії Летичів—Бар—Могилів Подільський. Готувилася до наступу. Сама — вже без союзника. Варшава договорила в міжчасі з Москвою. Польська й червона армії припинили військові операції на цілому фронті, щоб почати переговори про замирення. На горизонті виринав новий Андрусів.

Одна з дивізій Армії У. Н. Р., саме та, що в травні того ж року вступала в Київ, що згодом вкрила себе славою Перги і Замістя, займає район Бару. Її штаб у селі Гармаках, що на захід від цього подільського містечка, в якому стільки-стільки своїх вояків віддала на вічний спочинок ліквідована тифом героїська Українська Галицька Армія.

В цій дивізії багато старшин і стрільців колишнього Корпусу С. С. Багато старшин і стрільців, синів Галицької Землі, що від 1914 року невпинно в боротьбі. Що мають за собою традицію боїв у Карпатах, традицію Веречок і Маківки, боїв під Семиківцями і на Лисоні, що боролися на вулицях Києва і під Мотовилівкою, що в боях міряли степи Слобожанщини і піски Чернігівщини. Вони в бригадах, в артилерії й штабі дивізії.

До Гармаків прибуває нежданно Головний Отаман. Відвідати штаб дивізії. Знає усіх, що є в штабі. Роки спільних змагань зблизили усіх, з'єднали в одну сім'ю. Сердечно вітається з усіми і в розмові, змальовуючи тодішню ситуацію, з'ясовує мотиви, які керували Ним піти шляхом, що привів до Варшавського Договору.

„Я глибоко певен, що Ви розуміли й розумієте мене й мої інтенції. Я непохитно вірив і вірю, що Галицька Земля, де відродилася наша державницька думка, де почався й перший збройний чин для її здійснення, зуміє встоятись й перед найсильнішим ворогом. Я вірив у те і ця віра дала мені сміливість таким шляхом рятувати справу української державности на Східних Землях. А згодом — думалося — Господь Милостивий дасть нам ще змогу об'єднати всі наші Землі в Соборній Державі»

Покищо — підемо даліше цим нашим давнім шляхом. Шляхом боротьби. Самі, без союзників. Але з глибокою вірою й гордістю, що йдемо шляхом української державности”.

Дивилися на змучене важкими думами Його обличчя й слухали Його.

І думали також важку думу...

Прийшов листопад. Плянований наступ не вдався. Ворог випередив його ненадійним ударом. Саме в моменті перегруповування наших сил.

Дієва Армія відступає.

Під сильним натиском ворога, що мав тепер вільну руку й міг сконцентрувати на фронті проти Армії У. Н. Р. велику кількість свого війська, переходить злочасний в історії нашого народу Збруч і віддає зброю недавньому союзникові, що безпосередньо спричинив цю катастрофу.

Етап боротьби скінчився. Почалися сірі будні інтернавання.

Разом з Армією — в Польщі й Головний Отаман.

Снув нові задуми й нові пляни для віднови збройної боротьби на рідних теренах, де лютує переможний ворог.

„Ті тисячі-тисячі могил,
Ті тисячі-тисячі калік
Все виплатиться згодом.
Із них народ вогонь до жил
Зачерпуватиме повік
Бо став від них народом!”

Р. Купчинський

Перша спроба в листопаді наступного року здійснити ці задуми й пляни, скінчилася катастрофою під Базаром. Другий Похід частин Армії, підготований у поспіху та в особливо несприятливих умовах, став трагічним фіналом в історії Дієвої Армії У. Н. Р. Фіналом, що знівечив пляни Головного Отамана.

Але героїська смерть 359 Лицарів Базару залишиться повік вкоронуванням тієї доби визвольних змагань українського народу.

І джерелом надхнення до нової боротьби.

* * *

Під впливом стабілізації відносин на Сході Європи приходить і зміна ситуації інтернованих у Польщі частин Армії У. Н. Р. Вони поступово втрачають свій організований військовий характер, стають робітничими від-

ділами, розпорюються. Переходять у стан звичайної еміграції.

Головний Отаман спрямовує всю увагу й енергію на політичну ділянку праці для української справи. Дбаючи одночасно про гуртування української еміграції в організованих рячках, про збереження її. Розгортаючи з Урядом У. Н. Р. політичну акцію, накреслює завдання еміграції, дає вказівки й керує нею.

Нові задуми й нові пляни назрівають у Парижі.

„В єднанні успіх перемог!“

О. Олесь.

Українське партійництво початків Української Національної Революції, років наших збройних визвольних змагань та існування української державности а згодом і першої еміграції, не було ні краще, ні гірше українського партійництва останніх років і наших днів. Мало, щоправда, може один додатній елемент: виключаючи найскрайнішу марксистську групу, як здекляровано ворожу справжнім інтересам народу, воно було більш лагідне у взаєминах між окремими групами. А навіть інколи виявляло зрозуміння для потреби компромісового зговорення, як цього вимагала загальна справа.

Воно жило ще духом традиції колишніх до-революційних партій, не знало ще методів, що стали модними згодом.

Все ж було воно важкою хворобою, що з'їдала національний організм і в моментах, коли треба було рішати скоро й виступати згідно, воно стояло на перепоні.

Симон Петлюра, віддавши себе всеціло будівництву української держави, в першу чергу, творенню її підставової сили й гарантії її існування — української армії, не зв'язував себе з ніякою партією, навіть з найбільш по-

пулярною і впливовою, — успіх української справи бачив не в силі партійної організації, але в силі свідомости всього народу. Законом для Його діяльності була не партійна програма й партійна лінія, але мобілізація всіх сил народу.

„Справа здобуття української держави — це справа цілої української нації, а не якоїсь класи, чи партії. Ось через що порозуміння всіх громадських чинників і співпраця їх є умовою, без додержання якої ми ніколи своєї мети державної не досягнемо”.

Координувати й використати діяльність партій для інтересів української державности старався завжди. І на Рідних Землях і в роки еміграції. Особливо ж прагнув, щоб українська еміграція була свідомо тієї істини.

То ж наказував і навчав:

„Пріоритет державности над партійністю, загальнонаціональних інтересів над класовими, груповими, партійними, мусимо ми на еміграції зрозуміти і відчувати як категоричний імператив, як одну з головних умов нашого державного будівництва”.

Він не належав ніякій партії.

Належав цілому народові.

Належатиме йому повік.

"The Ukraine was proclaimed a 'peoples republic' in a proclamation (Universal) issued by the Rada on November 20.

... This was a de facto declaration of independence.

... The proclamation announced "freedom of speech, press, faith, assembly, unions and strikes," established the eight-hour working day and promised the national minorities in the Ukraine (Russians, Poles and Jews) freedom of cultural and national development."

"The Ukraine a Submerged Nation" by William Henry Chamberlin, New York, 1944.

Таке було обличчя молоді Української Народної Республіки, коли вона виступила перед світом у листопаді 1917 року, такий був її зміст, такі були підвалини її існування, такий був дух її творців.

Все ж гостро атаковано й критиковано все те, що тоді творив на своїй національній території український нарід. Атаковано й критиковано з усіх боків. Одні називали цей лад занадто лівим, другі демагогічно баламутили маси, намагаючись представити їм його буржуазно-капіталістичним.

Як же змінилися й перемінилися від того часу й одні й другі...

Ті, що вважали тодішніх керманичів нашого державного будівництва „лівими експериментаторами” й однаково розцінювали це будівництво, що й тодішніх носіїв руйніництва з півночі, які йшли неволити український нарід, ввели — і вводять ще й сьогодні — в своїх країнах саме такі реформи.

Ті ж, що таврували його тоді „буржуазно-капіталістичним” ввели на покорених ними землях зразок такого державного капіталістичного ладу, якого не знає історія, створили таку своєрідну партійну буржуазію, яка тримає в ярмі мільйони рабів. Агітували проти творення української збройної сили, називаючи її організаторів і старшин „жовто-блакитними офіцерами”, „наслідниками золотопагонників”, „мілітаристами”. Самі ж творили — і створили — збройну силу й не завагалися назвати її армією, себе ж згодом офіцерами, генералами, адміралами, маршалами й генераліссімусами, зробити з себе чучело з такими ж пагонами, з орденами, незручно позуючи й амбітно стараючись відтворити в собі велич і славу, що їм мали великі постаті, поборованого ще недавно ними, минулого. Уряд нашої Республіки, її Генеральний Секретаріат, називали „кублом генералів” а пізніше Раду Міністрів „слугами колишньої реакції”. — Самі ж дали собі згодом титули міністрів. Ганьбили українську політику за договори з іншими державами, прозиваючи її „лакейством і плазуванням перед імператорами”. Самі ж згодом пактували з монархіями а їхні дипломати в ліберіях і чужих фраках незграбно згиналися в три погібелі, трепетно приймаючи простягнену їм коронованою особою руку. Поширювали в світі пропаганду, мовляв наша влада толерує, а навіть організує бешкети проти національних груп в Україні, самі ж ви-

нищували мільйони й переселюванням ліквідували цілі національні поселення.

Хто знає закони У. Н. Р., її конституцію, хто знає добу її існування, хто пам'ятає скликаний Українською Центральною Радою Конгрес Народів у вересні 1917 року в Києві, хто пригадає перші грошові знаки Української Республіки — знає, якою була тоді українська держава, якою була її влада.

Зокрема які права в Українській Республіці мали національні меншини. Міністерства для справ національних меншин з їхніми земляками — міністрами, а навіть їхня участь і служба в дипломатичних представництвах У. Н. Р., найкраще характеризує цю добу української державности.

“The Foreign Minister of the Directory, A. Shulhin, an engineer named Sidorenko from the Western Ukraine, and a representative of the Jewish community in the Ukraine, Arnold Margolin, were among the members of the Ukrainian delegation at Paris.”

(W. H. Chamberlin — *ibid.* 47 стор.)

То ж, хто сьогодні старався б показувати нашому народові зразки справжнього демократичного ладу, хто сьогодні старався б учити нас розуміти суть і зміст справжньої демократії, хто сьогодні старався б імпонувати українському народові своїм демократизмом — його зусилля були б зайві. Він не знав би історії, він не знав би нашого давнього, зокрема ж нашого недавнього минулого.

Бо справжній демократичний лад, справжній демократичний дух, справжня демократія були підставою й змістом української держави, створеної українським народом у добі, що почалася подіями на провесні 1917 року.

Як голова Директорії й Головний Отаман Військ Української Народної Республіки, Симон Петлюра дбав, щоб ця держава українського народу була й державою всього її населення. Всіх національних груп, що живуть у її межах, на її території.

Дбав про права національних меншин, загарантовані їм законами Української Народної Республіки.

* * *

*

В першій половині лютого 1919 року, після залишення Києва, Кіш Скорострільів Корпусу Січових Стрільців, як вишкільна група для його скорострільних й автопанцирних з'єднань, переходить — з наказу Команди Корпусу — до Бердичева з призначенням бути там залогою.

Бердичів, як вузол, як місто з деякими галузями промислу й торгівлі, своєрідне своїм населенням місто в Україні, був у ці дні особливо важливим. Тому й гарнізон, що мав бути там, мав особливе й дуже відповідальне завдання.

Це місто дало Урядові У. Н. Р. міністра жидівських справ.

Міська Рада на врочистому засіданні дуже тепло вітала командира Коша, що як добрий промовець, з'єднав собі зразу ж симпатії Ради й Управи Міста й дякуючи за вітання, передав привітання для населення й запевнив, що Команда Коша хоче й буде тісно співпрацювати з Управою Міста для добра населення й держави.

Місцева преса принесла на другий день широке звідомлення про цю подію, розмову Командира з представниками преси й висловила радість населення, що до міста прибула частина відомої, дисциплінованої формації.

Кіш розташувався в казармах на — історичній уже тоді — Білій Горі. Начальник Залоги проголосив заклик до населення, злагіднив існуючий у прифронтовій смузі й обов'язуючий у Бердичеві наказ про особливі обмеження, наказав усім військовим залишити гостинниці і приватні мешкання та перенестися до казарм. Театри й кіна почали грати в нормальній порі, населення відчуло справжню владу. Склад місцевої міліції збільшено й видано їй потрібну їй ще кількість рушниць. Тодішній командант міста, якого Кіш Скорострільв застав уже в Бердичеві, зразковий у кожному відношенні старшина, з вдовolenням співпрацював з Командою Залоги, маючи з її боку повне підтримування у всьому.

Одного ранку — телефонат до Штабу Залоги з команди двірця: Головний Отаман на двірці в Бердичеві. Чекас Начальника Залоги.

Нажаль його тоді не було в місті. Поїхав до штабу Корпусу.

На двірць їдуть — як представники Штабу Залоги — два старшини Штабу. Там, перед ними — відомий їм вагон „С 55”. Зголошуються в адютанта.

Головний Отаман вітає їх, добре знайомих йому старшин. Передають докладне звітлення про все, що зроблено досі та інформують про заплановане на майбутнє. Він же розпитує про все в деталях. Зокрема про те, як живе й як відчуває себе жидівське населення міста.

З вдовolenням приймає відповіді старшин Штабу й даючи вказівки для дальшої праці Штабу, з виразним натиском підкреслює:

„Не забувайте, що жиди мають у нашій державі національно - персональну автономію!”

Головний Отаман знав цих старшин особисто. Знав і формацію Січових Стрільців у всіх нюансах, знав, що вона — військова частина без будьякої плями.

Все ж підкреслив цей момент.

Говорив з Нього державний муж, що в тих важких хвилинах нашого державного життя, творення й боротьби за створене, охоплював думками все, всі ділянки життя, всі справи й інтереси всього населення.

Що крім відповідальности за армію й військові справи, мав і відчував та розумів також велику відповідальність за внутрішню політику держави.

Так ставився Він до справи й долі національних меншин у тодішній Українській Народній Республіці.

*

*

*

Гармонійна співпраця Штабу Залоги з Управою міста продовжувалася.

Коли ж Кіш Скорострілів Корпусу Січових Стрільців залишив Бердичів, лишив по собі в населенні міста пошану до війська й до влади української держави.

„Не в корчі громи б'ють — але в дуби”.

Організувати, творити, відбудовувати й будувати довелося молодій Українській Республіці в дуже важких умовах.

Нести відповідальність за це організування, творення, відбудову й будування, дбати про збройну силу Республіки й відповідати за боротьбу за неї й за її оборону — було ще важче.

Він ніс на собі тягар тієї відповідальности з незвичайною сміливістю, з високою честю.

І перед власним народом і перед світом. І перед тими, що брали участь у змаганнях за власну державність і перед тими, що тільки приглядалися їй. І перед тими, хто щиро був з нами і перед тими, що лукавили з нами.

Відповідав за все — що зробив — але й також за те, в чому був неповинний.

Перед могутніми переможними тодішнього світу покутував за Берестейський Мир, хоч не був його безпосереднім співтворцем.

Знеславлювано Його, мовляв Він привів німців в Україну. Хоч і тоді вже було й тепер ще більш відомо, як дивився Він на тодішню спілку.

Закидували Йому й цілій українській справі скрай-

но лівий характер, хоч усім тоді була відома боротьба українського народу, якою Він керував.

Збезчещували Його зрадництвом за пакт з Польщею, хоч і в нашій історії і в історії інших народів були подібні й більш невігідні договори.

Обвинувачувано Його в особистому ініціюванні бешкетів, що траплялися тоді на території України. Хоч відомо було тоді, які банди гуляли тоді її просторами, підшиваючи себе під фірму й марку українського збройного визвольного руху.

Як дуб піднявся високо понад гущавину тодішнього лісу — молодняка.

І приймав на себе громи, що тоді звідусіль вдаряли на Українську Землю.

Став Великим тієї доби.

Однаково — чи її подіями, чи своїм духом.

Ішли з Ним великі, світлі й незабутні постаті, яких — як і Його — немає вже сьогодні в живих, які згодом, як Його не стало, були втіленням нових форм боротьби і змагань українського народу.

Ішли з Ним постаті, що й сьогодні ще мають вплив на життя української спільноти.

Ішли — беззастережно підтримуючи всі Його зусилля в будіванні української державности.

Але й мав біля себе таких, що їх знає вже наше минуле, що бували вже біля Великих нашої історії.

Таких, що в критичних моментах змагань, з власної амбіції, чи власного інтересу зраджували Його, залишали, тікали.

Не хитався — з вірою йшов шляхом боротьби українського народу.

Був віруючим християнином і цю глибоку віру в Христа, це безмежне віддання Його заповітам, цю непо-

хитну надію в Господнє Провидіння, вливав у розмовах усім, що були з Ним.

Вірив, що „за кров, за сльози, за руїну — Воно верне нам Україну”.

Цією вірою жив.

З цією вірою востаннє зітхнув.

*

*

*

Вдарив грім.

Звалився дуб.

Грянув стріл.

Замовкло серце.

"Petljura was killed by a Soviet agent in 1926..."

Clarence A. Manning: *"Twentieth-Century Ukraine."* New York, 1951.

Який був відгомін цієї події в opinii світу?

Для прикладу беремо державу, в якій уже тоді була така численна українська еміграція й на терені якої опинилася й зосереджується основна маса українців, що в останньому часі вийшли з Рідного Краю.

Маємо на увазі З'єдинені Держави Північної Америки.

Ще того самого дня, коли сталася подія, кореспонденти американської преси висилають з Парижу бездротним телеграфом перші звідомлення.

Вже 26 травня вранці, читачі найбільшого щоденника Америки "The New York Times", взявши в руки газету, на центральному місці першої сторінки читали:

"General Petlura is fatally shot in Paris..."

Такий початок наголовку повідомлення з Парижу. У цьому телеграфічному повідомленні кореспондента було — між іншим — ось що:

"Paris, May 25. — General Simon Petlura, the former anti-Bolshevist President of the short-lived

Ukrainian Republic, was shot and badly wounded this afternoon on a Paris street... He was hurriedly removed in a critical condition to a hospital, where he died soon after.

General Petlura was walking around the Rue Racine in the Boulevard St. Michel in the Latin Quarter, when a man, who, it appears, was following him, walked quickly past, turned round and deliberately fired five shots from an automatic pistol at him.

The murderer arrested and taken to a police station, gave the name of Samuel Schwarzbar and said he decided to execute General Petlura to avenge the many jews assassinated in Russia by his orders.

The world would probably have heard much more about Simon Petlura, the Ukrainian Patriot, during the years of his greatest activities in South Russia, from 1918 to 1921, had it not been occupied with more conspicuous and nearer liquidation of the World War. Although called "General", Petlura never possessed that title, his real gift was to inspire people with faith in his plans, which were often defeated while their tradition survived."

(*"The New York Times"*, Vol. LXXV. No. 24,959, New York, Wednesday, May 26, 1926).

Ми зацитували з цього повідомлення тільки фрагменти.

Заввага автора, що світ замало знав про те, що діялося в цій добі на території України й загалом на Сході Європи (за це незнання світ покутує тепер), відноситься й до самого автора повідомлення.

Бо повне повідомлення інформує про події, характеризує їх та подає факти, що не відповідають історичній правді.

То ж саме в обороні тієї історичної правди та в інтересі правдивого інформування загалу, виступили два відомі, визначні учасники подій тієї доби.

У виясненні — листі до Редакції, — з дати Нью Йорк, 29 травня 1926, надрукованому в "The New York Times" No 24,965 з дати 1 червня 1926, на 24 сторінці у 8 шпальті, під наголовком:

PETLURA AND THE UKRAINE

Dead Leader Is Defended Against Charges Of Fomenting Disorders.

д-р Лонгин Цегельський, як „бувший член Австрійського Парляменту, згодом член Українського Уряду й Український Представник у Вашингтоні D. C.” та полковник Володимир Кедровський, як „бувший Головний Інспектор Української Національної Армії під командуванням Петлюри”, відповідаючи на кожний, незгідний з історичною правдою факт цього повідомлення, в чотирьох пунктах змальовують правдиву картину тієї доби і по-стать Головного Отамана.

Що торкається жидівського питання в Україні, покликаються на капітальну працю відомого автора: Dr. Arnold Margolin: "The Jews of Eastern Europe" (New York, 1926).

Автори вияснення роблять й історичне порівняння та стверджують, що Симон Петлюра був постаттю того ж роду, що й Джордж Вашингтон, хоч і не з таким щастям.

Цей гідний виступ в обороні історичної правди, в обороні чести українського народу та його минулого, в обороні чести Симона Петлюри, ввійде в історію як важливий документ.

* * *

В 1944 році вийшла в Нью Йорку вже цитована нами праця:

"The Ukraine A Submerged Nation" by William Henry Chamberlin.

В ній читаємо:

"Petlura settled in Paris, where he was murdered by a Jew named Schwarzbard, who declared that his act was committed to avenge the pogroms or massacres of Jews during the period of civil war in the Ukraine. As a matter of fact, however, as head of the Directory — Petlura fought against the pogroms. (See text of Petlura's anti-pogrom order (No. 131, August 26, 1919) to the troops of the Ukrainian National Republic. (*"The New York Times"*, June 20, 1926))."

*

*

*

Так інформовано загал безпосередньо після паризької події.

І до такого висновку дійшов історик наших днів.

* *
 *
 *

Три етапи на шляху визвольних змагань українського народу тієї доби, три фрагменти з переживань Симона Петлюри в тій добі.

Тричі вступав у столицю України, тричі вітали його з перемогою кияни.

І кожний раз — інші переживання Його, інші почування киян.

* *
 *
 *

В соняшний, перший березневий день провесни 1918 року, коли українські війська вернулися в залякане терором місто, змучені кияни здивовано дивилися на старшин збройної сили союзника, що на Софійському Майдані мовчки стояли біля Симона Петлюри.

Дивилися, стараючись збагнути все, що їй чому так сталося.

Дивилися в Його обличчя, наче чекали найти в ньому вияснення.

Він відчував їхні думки, розумів їхні погляди.

Переживав тоді те, що їй вони.

Відповідь і вияснення прийшли вже незабаром.

* *
*

Грудень того ж року.

Врочистий в'їзд Директорії Української Народної Республіки в Київ. Голосним гомоном радіючого населення лунають вулиці, святково прибрані емблемами й прапорами Софійський Майдан. Дзвонять дзвони Золотої Софії.

Кияни вітають свою владу. Особливо ж Його, Симона Петлюру.

Розуміють Його й Він відчуває їхнє глибоке вдволення, що український нарід, без нічиєї допомоги, без лукавих союзників, стає врешті господарем у своїй власній хаті.

Світлий момент у житті киян. Світлий і в Його житті.

* *
*

Травень 1920 року.

Вулицями запашного каштанами міста проходять частини збройної сили сусіда, що з ним у відвічному спорі за рідну землю український нарід.

Рогаті вояки бундючно дивляться в обличчя киян, що мовчки й сумно стоять обабіч вулиць і здивовано питають себе:

„Невже союзник?“

Стоять і вичікують Його.

Вийшли на вулиці всі. Вийшли з великими китицями квітів. Виснажені й пригноблені — але святково вдягнені. Вийшли, щоб вітати Його й продемонструвати перед сусідом, що Він господар тієї землі, що в Ньому вітають рідну владу, що Його визнають. Його єдиного.

Чекають мовчки.

Здала, від двірця, чути гомін. Все сильніший. Все виразніше гомонить безперервним акордом „слава!” Могутніс й переходить у спонтанний спів „Ще не вмерла Україна”, коли авто Головного Отамана поволі підїздить Фундуклівською вулицею до будинку опери.

„Хай живе Самостійна Соборна Україна!” — кличе хтось.

Підхоплюють ці слова кияни й могутньо лунає: — „Слава Україні!”

Шлях всипаний квіттям — звідусіль летять квіти. З вікон і бальконів, з шпалірів обабіч вулиці, що тиснуться до Нього.

Він стоїть у машині. В руці китиця жовто-блакитних квітів.

Вітає рукою дорогих Йому киян і зворушливо щось говорить.

Та в цьому могутньому гомоні, Його слова — слабкий шепіт.

Але тоді, в цьому спонтанному вияві настроїв киян, у цій демонстрації почувань і прагнень, було виявлене й взаємне зрозуміння.

Це був нежданно світлий момент у житті Головного Отамана.

Хто був тоді в Києві — не забуде цих хвилин ніколи.

* *
*

Чому ж такий фінал наших визвольних змагань і державного будівництва доби, в якій Він діяв і яку врешті й очолював? Чому в цій добі натрапляв український нарід на стільки перепон — зовнішніх і внутрішніх?

„Залізна заслона”, крізь яку так намагається тепер прорватися західний світ — це ніяка модна поява з-перед кількох років, це не вислід другої світової війни.

Подібна заслона була творена цим же західним світом зразу ж після першої світової війни тоді, коли ми саме змагалися, щоб західний світ, з його культурою й ідеями і духом існував і процвітав над Дніпром, щоб не руйнувала його навала півночі. Західний світ не розумів тоді боротьби українського народу, не визнавав його авангардом Заходу й не підтримав його змагань. Не тільки не підтримав — своєю політикою шкодив їм. „Великі” — а насправді наївні — тодішнього світу не збагнули змісту наших змагань і значіння подій на території України. В результаті довели до катастрофи нас і створили ситуацію, в якій опинилися сьогодні й їхні країни. Ідея „тигра” Франції, Жоржа Клемансо, створити „cordon sanitaire”, щоб відмежувати себе від зарази — це була тодішня „залізна заслона”. Але бакцилі не визнають ніяких кордонів.

„П'ята колона”, загрозливе явище, з якими бореться сьогодні й найбільш могутня держава — це не витвір т. зв. громадянської війни на Піренейському півострові, це не продукт „Made in Spain” з років тієї боротьби еспанського народу проти замаскованого пляну червоної Москви створити собі базу над Гібральтаром, тієї боротьби, що її й досі ще не зрозуміли партійні і державні керівники західного світу. Це явище знайоме українському народові не тільки з давнього вже минулого, але особливо з доби його останніх визвольних змагань.

Щоправда — на українській території діяли вже від початків Української Національної Революції й нашого державного будівництва різні „п'яті колони”, різного коліру й різних інтересів, яким вони служили й виконували їхні доручення.

„П'ята колона” тієї доби в Україні — це полковник Оберучев на становищі Командувача Київською Військовою Округою, це поручник Лепарський, як Начальник Міліції в Києві, це кирасири на Волинському Пості, що влаштували масакру хоробрим Богданівцям, це всі ставленники Тимчасового Уряду, що гальмували процес творення української державности й руйнували творену збройну силу.

„П'ята колона” доби нашого національного відродження — це П'ятакови й їм подібні в складі Української Центральної Ради, це ті зграї агітаторів, що на розі кожної вулиці, скрізь, навіть у будинку Центральної Ради знеславлювали її, її Президента, цькували проти неї, очорнювали творців українського війська, це, врешті ті, що zorganizували відоме „повстання арсенальців” й діяли на цілій українській території, як авангард червоної Москви.

„П'ята колона” в тих роках в Україні — це й „Протофис” і „Свив”, це всі єдино-неділимські комітети, пред-

ставництва й організації, це всякі козачі кадри, це наради змовників при столиках у Семадені й Роца, це артисти легких сценок, що співали тоді куплети:

„Теперь французы земляки —
В мы — иностранцы...”

Це „п'яті колони” явні. Скільки ж було їх замаскованих?

Були в них і чужі — були в них і наші збаламучені. Але були й чисто наші, земляцькі „п'яти-колонники”.

Своєвілля й свавілля окремих малих і більших верховодів, їхні амбітні вчинки, авантюра в Рівному, партійна затія, що стала причиною смерті хрустально чистого лицаря й патріота, бешкет у Любарі — ось зразки тієї нашої „п'ятої колони”.

Все те — тільки для прикладу.

А додаймо до цього ще інші труднощі й перепони?

Діяти в таких умовах, вести боротьбу й творити — зумів би, хіба, чародій — характерник.

Ним Він не був. То ж і фінал мусів бути такий, як був.

Його досягнення велике одним:

Що стільки років продовжував збройну боротьбу українського народу за свою державність і доказав світові, чого прагне Україна.

Це зробив Він.

„Сім хижих куль. Сім стрілів зла
Зміряли в дух — влучили в тіло:
Знялись над мертвим тілом крила
І дійсність легко попливла,
Як марний, як минулий вияв —
Бо за повіками тремтів
Співучий степ, пшеничний спів,
Полтава, прапори і Київ.”

Євген Маланюк

Хіба ж можна сильніше й виразніше зобразити, від кого походили й кому та для чого були призначені ці паризькі стріли 25 травня 1926 року, готовлені вже здавна? Хіба ж можна більш гідно відповісти на них тим, що ликувати хотіли й бачити в смерті Симона Петлюри смертельний удар у Велику Ідею? Хіба ж можна більш вимовно висловити силу духа Його й невгнутий характер тих, що йшли з Ним і лишилися без Нього, як висловив цими словами поет, що вийшов з покоління тієї доби й був визначним учасником її подій?

Як і поет — зрозумів ці стріли й zareагував на них свідомий український загаль.

Коли збаламучена й несвідома змісту цих стрілів опінія світу бачила тільки зброю й руку того, хто стріляв і визнала ці стріли пімстою представника народу й не бачила того, хто післав убивника і стояв за його

спиною — український загал, пам'ятаючи недавню боротьбу й знаючи методи його ворога, зразу ж збагнув, що ці стріли були звернені проти всього народу, проти його Великої Ідеї.

І так zareагував на них.

Хитрий задум ворога, що для цього вбивства вибрав саме представника жидівського народу, щоб скомпромітувати український нарід перед світом, щоб знеславити його минуле, щоб збезчестити постать його Великого Сина, щоб вціпити в українському народі почуття гніву у відношенні до жидівського народу — не вдався.

Український загал ще більше зненавидів тих, що післали вбивника, що збаламутили його й використали для своєї мети.

І вкрилася смутком по Ньому Українська Земля.

Бо занадто вже знала Його, занадто цінила, занадто любила. Занадто Він був їй потрібний.

І йшов смуток українськими просторами, йшов селами й містами, горами й полонинами, ланами й степами, ярами й балками. Ішов скупченням земляків на чужині.

Де явно, де скрито.

Але скрізь стіснялися дружньо ряди до нової боротьби. Відбивати натиск ворога.

Відбивати вже без нього. Але з Його Духом.

Бо Велика Ідея й Він і далі жили в народі.

*

*

*

Минали роки. Приходили роковини тієї сумної події. Вшановувано Його пам'ять. Скрізь, де ще не досягла рука червоної Москви.

Прийшов 1936 рік.

Західними Українськими Землями, містами й селами, йдуть підготування для вшанування десятих роковин Його смерті. Такої трагічної смерті.

І Західні Українські Землі, в імені Всієї України, віддали поклін Його Духові.

Бо мав би право Він сказати:

„Non omnis moriar!”

Тому й ці слова стали тоді наголовком статті у щоденнику „Новий Час” у Львові, присвяченій тим роковинам.

Відзеркалюючи почуття всього українського народу, промовляючи з тими й за тих, які мусіли мовчати — преса Західних Українських Земель присвячувала Йому свої сторінки, говорила світові про те, що йому потрібно, так дуже потрібно було би знати.

Про те, за що ми боролися.

Про те, проти чого.

Про те, перед чим тоді вже боронили світ.

* * *

А сьогодні?

Немає ні шматини Рідної Землі, яка би мала стільки волі, щоби могла вклонитись Духові Його.

Щоби могла згадати те, що Син її творив тоді, за що тоді вона боролась, що будувала, чим жила.

Бо стріли ті, які тоді пробіли Його серце, ціливі той ворог в наше все. Цілив один, цілив здалека.

І кожна куля, вистрілена ним, пробіла Край — а потім Його серце.

Їх було сім.

І перший стріл — падають сини, що бились за свою державу. Падають. А світ не розумів і не підтримав їх — лукавив.

А другий вбив державу цю.
За третім впала воля.
З четвертим змовкла рідна пісня — спів.
А з п'ятим рідна мова.
З землі батьків, з їх рідних хат вигнав селян стріл
шостий.
Останнього не чули ті, що тліли вже їх кости..
Їх було сім..
Та не змогли всі стріли ті убити в серцях Віру.
Вона жис. А в ній і Він.
Тому далеко Рідної Землі — та близькі серцем з
Краєм — схиляєм голови за весь наш нарід — Ми.
В поклони Пам'яті Його поєднані з зболілим Краєм.

"Petlura was to be for the next years the dominant figure in the Ukrainian movement. He had some military training and developed a considerable talent for leadership. Unlike most of the other leaders, he was more a man of action than a thinker and in the troublous times ahead, it was these qualities rather than thought and logic that were needed most for the new state."

"The Story of The Ukraine" by
Clarence A. Manning, Assistant
Professor of East European
Languages, Columbia University,
New York 1947.

Ось уже чверть століття йдемо шляхами наших блукань. Ідемо самі, йдемо без Нього.

Оглядаємося сьогодні на пройдений з Ним і без Нього шлях, дивимося на події минулих років, дивимося на все, що було.

Дивимося й бачимо Його постать, бачимо Його таким, яким Він був. Бачимо, як над усім знімається Він.

Бачимо Його шлях боротьби. Такий важкий, такий твердий. Але такий виразний, такий ясний.

Ішов ним до Великої Мети. Метою тією була Українська Державність. В неї, в Українську Державність ві-

рував, її, Українську Державність ісповідував, в її неминучості був переконаний.

Цим національним „Вірую”, цим ісповідуванням і цим непохитним переконанням жив і діяв Він, жисмо ми й житимуть покоління.

Віщим духом і глибоким умом державного мужа, яким став і дозрів у горнилі подій тієї доби, умом державного мужа, що знав минуле, що розумів суть нового руху, що вперше тоді виступив у похід, умом, що правдиво оцінив та розумів цей рух і його розвиток і вмів дивитися далеко в майбутнє — заповів те, що невблагано прийшло. Що все сильніше й сильніше вдаряє в останні мури вільного світу.

Симон Петлюра говорив тоді:

„Маю всі дані думати, що натиск большевизму на захід буде збільшуватися. В цьому моменті прийде й для нас реальна підтримка.”

„...В Європі — і поза нею — все більше зростатиме зрозуміння для наших визвольних змагань”.

Не знав дефетизму. Визнавав боротьбу за нашу Правду й вірив в остаточну перемогу тієї Правди.

Він говорив:

„...Народні маси під натиском брутальної большевицько-московської сили з пасивного недержавного тіла перетворюватимуться в свідому своїх завдань націю, єдину підставу нашої державности.

А це запорука того, що українська справа — переможе”!

Вірив, як і поет, що —

„Зерно посіяне в негоду
Кривавим маком розцвіте
І прийде воля для народу
І зійде сонце золоте!”

Ішов шляхом Великого Мазепи.

І, як Мазепа, ліг тінню своєї постаті на все, що українське.

На все, що расово наше, що традиційно наше, що історично наше, що суто-національним українським хоче стати тепер і бути ним у майбутньому, що бореться і що завзято поборюють вороги.

Як Мазепу зненавиділи, зненавиділи вороги й Його.

Як на Великого Мазепу кинули анатему — проклинали й Його.

Як ім'ям Великого Мазепи охрестили й змагання українського народу й весь свідомий український загаль і цю назву ніс він гордо аж до доби нових визвольних змагань — Його ім'ям назвали й нашу в цій добі визвольну боротьбу й усіх, хто українець походженням.

„Мазепинець”, „мазепинство” — було до Нього.

„Петлюрівщина”, „петлюрівець” — назвав ворог тоді, називає й тепер.

Хто українець — для ворога „петлюрівець”.

Чи був учасником наших визвольних змагань — чи був неутральним, чи йшов з Військом У. Н. Р. — чи мав у ньому рідного, чи був активним — чи був пасивним, — він для ворога „петлюрівець”.

Не був він ніде — він для ворога „замаскований петлюрівець”.

Чи він селянин — чи робітник, чи священник — чи вчитель, чи лікар, чи інженер — для ворога він „петлюрівець”.

Чи він є на Рідній Землі — чи, навіть довше від років ворога, поза межами Рідного Краю, на еміграції — він для ворога „петлюрівець”.

Чи він від страху, або збаламучення, зизує в бік ворога, старається вподобатись йому „на всякий випадок”, чи з інших мотивів відмежовує себе від усього, що

зв'язане з добою Симона Петлюри — його старання на-
ївні. Бо й він — для ворога „петлюривець”.

Чи в минулому визнавав, або щойно тепер визнає
інші ідеології, чи загалом не визнавав і не визнає ніяких
— він для ворога „петлюривець”.

Чи йде послідовно давнім шляхом, чи дорогою при-
став тепер до іншої групи, чи він сьогодні таких, чи ін-
ших переконань, чи він з сивою вже головою, чи щойно
юнак — він для ворога „петлюривець”.

Чи він народився над Кубанню, чи над Сяном, чи
над Дніпром, чи над Дністром, чи над Прип'яттю, чи над
Ужом, чи в Новому Світі, чи на Зеленому Клині — для
ворога він „петлюривець”.

Чи він такої, чи іншої віри — для ворога він „пе-
тлюривець”.

Як він українець з походження — для ворога він
„петлюривець”.

Чи він того хоче, чи ні.

Потрібні комусь докази?

Хто є там, хто був там, хто відчув на собі руку во-
рога, хто знає всі закиди, обвинувачення, процеси, кари,
переслідування, хто знає під яким кличем вони йшли —
і йдуть тепер — той має докази.

Чому ж так є?

Бо ворог знає, що Дух Його живе.

Що дух Його вітає над Україною.

І тінь Його вкриває всю Українську Землю.

Все, що українське там, все, що українське в світі.

* * *

*

Не ми рішасмо про те, хто є в народі більший, а
хто менший.

А лише час, лише історія.

Минуло чверть століття. Вони сказали вже.
Хоч сам давно Він не жие, Його ім'я створило слово,
що ним назвали усіх нас.

І в цьому слові Дух Його жие і тінь кидає.

Кидає і на ті ліси і звори, де і сьогодні не вгавас
визвольна, збройна боротьба.

* * *

І так ідемо всі.

І так піде в мандрівку років покоління.

В тіні Симона Петлюри.

В Його Тіні.

П Е Р Е К Л А Д

цитатів, що подані в тексті в англійській мові.

На 29 стор.:

„Україна була проголошена „народною республікою” в проклямації (Універсалі) виданій Радою 20 листопада.

... Це було де факто проголошення незалежності.

... Проклямація проголошувала „свободу слова, преси, віри, зібрань, спілок та штрайків”, вводила 8-годинний день праці та забезпечувала національним меншинам в Україні (росіянам, полякам і жидам) свободу культурного й національного розвитку”.

На 31 стор.:

„Міністер Закордонних Справ Директорії О. Шульгин, інженер Сидоренко з Західної України та представник жидівської спільноти в Україні, Арнольд

Марголін, були серед членів Української Делегації в Парижі”.

На 39 стор.:

„Петлюру вбив совєтський агент у 1926 році”.

„Париж, 25. травня. — Генерала Симона Петлюру, колишнього протибольшевицького Президента коротко існувавшої Української Республіки, пострілено й важко поранено сьогодні пополудні на одній з вулиць Парижу... Його відставлено спішно в критичному стані до шпиталю, де він скоро помер.

Генерал Петлюра йшов з вулиці Расін на Бульвар Сан Мішель в Латинській Дільниці. За ним швидко пішов мужчина, який, як видно, стежив його, минув, повернувся й свідомо стрілив у нього п'ять разів з автоматичної пістолі.

Заарештований та взятий на поліцію вбивник подав себе за Самуеля Шварцбара й заявив, що вирішив забити генерала Петлюру, щоб відомстити за багатьох жидів, убитих у Росії з його наказу.

Світ чув би правдоподібно багато більше про Симона Петлюру, українсько-

го патріота, в роках його найбільшої діяльності в Південній Росії від 1918 до 1921 року, коли б не був настільки зайнятий ближчою йому ліквідацією світової війни. Хоч названий „генералом”, Петлюра ніколи не мав цього титулу, справжнім його даром було вливати в нарід віру в його пляни, які часто розбивалися, але їх традиція жила далі.”

На 41 стор.:

ПЕТЛЮРА И УКРАЇНА

Покійного провідника боронять перед закидами спричинення безпор'ядків.

На 42 стор.:

Петлюра жив у Парижі, де його вбив жид Шварцбард, який заявив, що зробив те, щоб відомстити за погроми й масакри жидів у добі громадянської війни в Україні. Насправді ж, Петлюра, як Голова Директорії, боровся проти погромів. (Дивись на текст наказу Петлюри проти погромів [Н. 131 з 26 серпня 1919], Військам Української Народної Республіки. „Нью Йорк Таймс” з 20 червня 1926).

На 55 стор.:

„Петлюра мав стати в наступних роках домінуючою постаттю в українському русі.

... Мав деяку військову вправу й розвинув значний талан провідництва. Відрізнявся від більшости інших провідників тим, що був більше людиною чину, ніж думання. А зокрема в цих бурхливих часах саме такі якости, більше ніж думання й логіка, були найпотрібніші молодій державі."

